

3D-printen: een revolutie in het modellenrecht (?)

Marjolein Driessen¹

Inleiding

Je eigen Blond-servies, Pandora-sieraden, LEGO-blokjes of IKEA-meubelen driedimensionaal printen. Voor veel mensen klinkt dat als muziek in de oren. Je zoekt een product uit, scant dat en met een druk op de knop kun je je inboedel of sieradencollectie zelf aanvullen en ook nog tegen een lage(re) prijs dan wanneer je je aankoop in de winkel verricht. 3D-geprinte voorwerpen zijn niet van die van de oorspronkelijke fabrikant te onderscheiden. De techniek staat voor niets en ontwikkelt zich in sneltreinvaart. Maar niet iedereen zal deze ontwikkeling toejuichen. Wat als een product modelrechtelijk beschermd is? Kunnen modelhouders deze 'revolutie' tegengaan en is dat überhaupt nodig? Of zou de techniek juist door een ieder omarmd moeten worden?

In dit artikel probeer ik u een indruk te geven van de stand van zaken met betrekking tot 3D-printen, de risico's en kansen die deze techniek meebrengt en de (juridische) dilemma's die om de hoek komen kijken, een en ander in relatie tot het thema van dit Bulletin: het modellenrecht.

3D-printen: de techniek en ontwikkeling

Bij 3D-printen wordt een product laag voor laag opgebouwd uit bijvoorbeeld poeder, gesmolten polymeer, vloeistoffen, of metaal(poeder), net zo lang totdat deze lagen een vaste vorm aannemen. De meeste producten die in 3D geprint worden, zijn van kunststof gemaakt, al wordt de lijst met materialen die gebruikt kunnen worden steeds langer (zie ook onder 'Ook voor de consument'). Bij 3D-printen wordt gebruik gemaakt van een CAD-bestand (CAD staat voor 'computer-aided design', oftewel: een tekening of ontwerp dat is gemaakt met behulp van de computer).² Het CAD-bestand wordt omgezet in een formaat dat geschikt is om te printen, een zogenaamd .STL-bestand.³ Het ontwerp wordt vervolgens op de computer opgedeeld in dunne plakjes, waarna de printer het object laag voor laag print.

De 3D-printers zelf zijn nog volop in ontwikkeling en op dit moment eigenlijk alleen interessant voor bedrijven, onder andere voor de vervaardiging van prototypes waarvan veel gebruik wordt gemaakt in de meubel- en fashionindustrie. Ook vele (Nederlandse) start-ups hebben zich al gestort op de 3D-printtechniek.⁴ Maar dat niet alleen.

¹ Marjolein Driessen is advocaat/partner bij Legaltree in Leiden.

² Bron: <http://nl.wikipedia.org/wiki/3D-printer>

³ Zie voor meer informatie bijvoorbeeld de website www.ground3d.nl waar in 'Jip en Janneke-taal' wordt uitgelegd hoe 3D-printen werkt.

⁴ Overigens richt de *wetenschap* zich niet meer zozeer op 3D-printen, maar op de nieuwste technologie: 4D-printen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van materialen die kunnen veranderen. Zie bijvoorbeeld: <http://wetenschap.infonu.nl/diversen/111863-transformers-door-het-4d-printen.html#wat-houdt-dan-4d-printen-in>.

In de medische wereld worden 3D-printers al ingezet voor het vervaardigen van protheses en het VUMC⁵ print sinds begin dit jaar kraakbeenimplantaten waarbij gebruik wordt gemaakt van levende cellen en biomaterialen voor het reconstrueren van bijvoorbeeld neuzen en oren van brandwondpatiënten. Nike maakt 3D-geprinte schoenen, recent zijn in Australië de eerste straalmotoren gemaakt met een 3D-printer en in Amsterdam wordt zelfs een grachtenpand geprint. Ook 3D-geprint voedsel lijkt – op termijn – normaal te gaan worden.

Ook voor de consument

Het in Brooklyn (V.S.) gevestigde MakerBot is een van de bekendste 3D-printerfabrikanten. Het bedrijf heeft de zogenoemde Replicator-printer ontwikkeld en aangekondigd dat dit model aan het einde van het jaar producten kan printen die de structuur van onder andere hout en steen nabootsen.⁶ De lijst met materialen waarin driedimensionaal geprint kan worden, wordt steeds langer. Zelfs goud, zilver en zand kunnen worden gebruikt om voorwerpen mee te printen. Het zal niet al te lang duren – maar toch wel een jaar of vijf à tien⁷ – voordat ook de consument tegen een relatief laag bedrag een goed en snel werkende 3D-printer kan aanschaffen. CAD-bestanden voor 3D-printers zijn al volop te downloaden via internet, bijvoorbeeld via de sites Thingiverse.com (van MakerBot) en Shapeways.com (waarvan de Nederlandse tak in Eindhoven gevestigd is). Ook is het mogelijk zelf een CAD-bestand te maken of een 3D-scan te maken van een al bestaand voorwerp en dat vervolgens te uploaden via deze websites zodat anderen het product met een 3D-printer uit kunnen (laten) printen. Het logische vervolg is dat er allerlei websites (zijn) ontstaan die mensen, die in hun woon- of werkomgeving een 3D-print willen laten maken, in contact brengen met (privé)eigenaren van 3D-printers, zoals de site 3dhubs.com. De mogelijkheden zijn eindeloos en 3D-printing zal (ook) onder consumenten vroeg of laat een vlucht gaan nemen. Maar: de kans is groot dat deze zogenoemde nieuwe industriële revolutie een stroom van conflicten met IE-rechthebbenden, zoals modelhouders, teweeg zal brengen.

Mogelijke botsing met modelrechten

IE-rechten – zoals merk-, model- en auteursrechten – geven de houder ervan een exclusief recht. Zonder diens toestemming is het in beginsel niet toegestaan beschermde vormgeving te kopiëren en/of te verspreiden, een zelfde merk te hanteren voor bepaalde producten of een beschermde techniek te gebruiken. Een product dat driedimensionaal geprint wordt kan dus inbreuk maken op onder meer het exclusieve recht van de modelhouder.

Juridisch kader

Voor de Benelux zijn er twee regimes van kracht: het Benelux modellenrecht (geregeld in Titel III van het Beneluxverdrag inzake de Intellectuele Eigendom: 'BVIE') en het Gemeenschapsmodellenrecht (geregeld in de Gemeenschapsmodellenverordening: 'GModVo').

⁵ Het Medisch Centrum van de Vrije Universiteit in Amsterdam.

⁶ Zie: <http://www.makerbot.com/blog/2015/01/06/makerbot-ces-2015-growing-makerbot-ecosystem/>

⁷ Zo wijst onderzoek gedaan door Gartner, Inc. uit: "Hype Cycle for 3D Printing, 2014", het persbericht is te raadplegen via: <http://www.gartner.com/newsroom/id/2825417>.

Volgens artikel 3.1 BVIE wordt als **tekening of model** beschouwd “*het uiterlijk van een voortbrengsel of een deel ervan.*” (lid 2). Dat uiterlijk “*wordt afgeleid uit de kenmerken van met name de lijnen, de omtrek, de kleuren, de vorm, de textuur of de materialen van het voortbrengsel zelf of de versiering ervan.*”. Een nagenoeg gelijke definitie is te vinden in artikel 3 GModVo. Wat een voortbrengsel precies is, staat te lezen in lid 4 van artikel 3.1 BVIE: “*elk op industriële of ambachtelijke wijze vervaardigd voorwerp (...)*”. Computerprogramma’s worden niet als voortbrengsel aangemerkt.

Een modelregistratie is nodig om je op de bescherming van het BVIE te kunnen beroepen (artikel 3.5 BVIE). Dat geldt natuurlijk niet voor Gemeenschapsmodellen, waarvoor in beginsel – mits aan de overige voorwaarden wordt voldaan, zoals nieuwheid en het beschikken over een eigen karakter – een automatische bescherming van drie jaar geldt vanaf de beschikbaarstelling van het model aan het publiek. Die bescherming op basis van een niet-ingeschreven Gemeenschapsmodel reikt evenwel niet verder dan dat namaak, dus het kopiëren, van een model tegen kan worden gegaan (artikel 19 GModVo).

Een ingeschreven Beneluxmodel verleent de houder ervan de volgende bescherming (artikel 3.16 BVIE):

“1. Onverminderd de toepassing van het gemene recht betreffende de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad, kan de houder van een tekening of model zich op grond van zijn uitsluitend recht verzetten tegen het gebruik van een voortbrengsel waarin de tekening of het model is verwerkt of waarop de tekening of het model is toegepast en dat hetzelfde uiterlijk vertoont als de gedeponeerde tekening of het gedeponeerde model, dan wel dat bij de geïnformeerde gebruiker geen andere algemene indruk wekt, rekening houdend met de mate van vrijheid van de ontwerper bij de ontwikkeling van de tekening of het model.

2. Onder gebruik wordt met name verstaan het vervaardigen, aanbieden, in de handel brengen, verkopen, leveren, verhuren, invoeren, uitvoeren, tentoonstellen, gebruiken of in voorraad hebben voor een van deze doeleinden.”

De bescherming die de houder van een ingeschreven model op basis van de GModVo verkrijgt komt op hetzelfde neer, maar is iets meer versnipperd weergegeven in de GModVo. Het ingeschreven Gemeenschapsmodel moet in beginsel worden behandeld als nationaal modelrecht (artikel 27 GModVo).

Uitzondering: particuliere/niet-commerciële sfeer

Zowel op basis van een Benelux modelrecht als op basis van een Gemeenschapsmodelrecht geldt dus dat het gebruik van het model of de tekening – en van modellen en tekeningen die geen andere algemene indruk wekken – is voorbehouden aan de houder. Daarop is één – voor dit artikel – belangrijke uitzondering van toepassing: het uitsluitend recht op een tekening of model geldt niet voor handelingen in de particuliere sfeer en voor niet-commerciële doeleinden (artikel 3.19 BVIE en artikel 3.20 GModVo). Daarop wordt hierna uitgebreider ingegaan.

Wat levert een modelrecht op?

Kort en goed levert een ingeschreven Benelux- of Gemeenschapsmodel gedurende maximaal 25 jaar vanaf inschrijving en een niet-ingeschreven Gemeenschapsmodel gedurende 3 jaar na beschikbaarstelling aan het publiek een exclusief recht op voor de houder om dat te gebruiken en zich te verzetten tegen gebruik door derden in het Beneluxgebied dan wel de EU, tenzij het gaat om niet-commercieel gebruik en/of privégebruik. Artikel 3.16 lid 2 BVIE somt een aantal handelingen op die 'gebruik' opleveren. De opsomming is niet limitatief.⁸

Toegepast op 3D-geprinte modellen

Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds de voortbrengselen die driedimensionaal geprint worden en anderzijds de CAD-bestanden, de scans, die dat mogelijk maken. Daarnaast moet een onderscheid worden gemaakt tussen commercieel gebruik en gebruik in de particuliere sfeer.

Commercieel gebruik

Onderstaand worden de stappen besproken die gezet worden bij het driedimensionaal printen van een voorwerp voor commercieel gebruik. Per stap wordt bekeken of sprake is van een aan de modelrechthebbende voorbehouden gebruikshandeling.

Printen: inbreuk?

In beginsel moet ervan worden uitgegaan dat een voorwerp dat gescand wordt of al is en vervolgens driedimensionaal wordt geprint, een kopie is van het oorspronkelijke voorwerp. Er hoeft daarbij dus niet bekeken te worden of het geprinte voorwerp een andere algemene indruk wekt, want dat zal niet het geval zijn (afgezien wellicht van een andere materiaalsoort). Als het oorspronkelijke voorwerp modelrechtelijk beschermd is, zal het (commerciële) gebruik van het geprinte voorwerp inbreuk betekenen op het exclusieve recht van de modelhouder. Maar betekent het enkele printen ook al een gebruikshandeling die de modelhouder kan tegengaan? Ik meen van wel. De vervaardiging is immers een gebruikshandeling die is voorbehouden aan de modelhouder. Of die vervaardiging nu via 3D-printen plaatsvindt, of op een meer traditionele wijze, het blijft inbreuk.

Scannen: inbreuk?

De volgende vraag die voorligt, is of het scannen van een voorwerp een inbreukmakende handeling is. Het BVIE benoemt een dergelijke handeling niet specifiek als verboden gebruikshandeling. Maar zoals hiervoor is opgemerkt, is de opsomming van artikel 3.16 lid 2 BVIE niet limitatief. Ook ten tijde van de totstandkoming van het Verdrag niet voorziene – zoals digitale – gebruikshandelingen kunnen hieronder vallen. In lijn daarmee wordt in de opsomming van artikel 3.16 lid 2 BVIE ook 'gebruiken' als gebruik in de zin van dit artikel gekwalificeerd. Dat lijkt overbodig en dubbelop, maar zou mijns inziens kunnen en moeten worden geïnterpreteerd als 'overigens gebruiken'. Daarmee wordt het niet limitatieve karakter van de opsomming onderstreept. Betoogd kan worden dat het scannen van een

⁸ In tegenstelling tot de opsomming die gold onder het oude artikel 14 BTMW (Beneluxwet inzake Tekeningen en Modellen).

voorwerp waarop modelrechten rusten ook moet worden gekwalificeerd als 'gebruik'. Het ligt iets minder voor de hand dan bij bijvoorbeeld de verkoop of levering van een voorwerp, maar het gaat hier in wezen om de vervaardiging van een digitale tekening van een voorwerp. De digitale tekening is het voortbrengsel waarin het model is verwerkt. Is zo'n digitale tekening dan een computerprogramma dat uitdrukkelijk niet wordt aangemerkt als een voortbrengsel waarvoor het modellenrecht bescherming biedt? Dat lijkt me niet.

Uploaden: inbreuk?

Het scannen van het modelrechtelijk beschermd voorwerp kan dus worden gezien als een aan de modelhouder voorbehouden gebruikshandeling en levert inbreuk op. Hoe zit dat dan met het uploaden van zo'n scan? Die stap is weer minder groot dan bij het scannen het geval is. Het uploaden van de scan betekent enerzijds dat de digitale tekening waarin het model is verwerkt wordt aangeboden. Dat levert al gebruik en daarmee inbreuk op. Anderzijds betekent het uploaden van de digitale tekening feitelijk dat het voorwerp zelf wordt aangeboden, al moet degene die de scan downloadt en vervolgens print dus wel nog de nodige handelingen verrichten om het voorwerp daadwerkelijk in handen te krijgen.

Downloaden: inbreuk?

Ervan uitgaande dat het CAD-bestand kwalificeert als het voortbrengsel waarin het model is verwerkt, betekent het downloaden van het CAD-bestand zonder meer dat van (verboden) gebruik sprake is.

Tussenconclusie: commercieel gebruik

Indien sprake is van het scannen, uploaden en downloaden van een CAD-bestand waarin een modelrechtelijk beschermd voorwerp is verwerkt, dan wel van het printen van een dergelijk voorwerp, een en ander voor commerciële doeleinden, heeft de modelhouder naar mijn mening goede redenen om hiertegen op te treden.

Geldt dat ook voor particulier cq. niet-commercieel gebruik?

Particulier / niet-commercieel gebruik

De hiervoor getrokken conclusies inzake de gebruikshandelingen met betrekking tot 3D-printen die zijn voorbehouden aan de modelrechthebbende, zijn niet zonder meer van toepassing op 3D-printen dat plaatsvindt in de particuliere of niet-commerciële sfeer. Dit soort gebruikshandelingen is over het algemeen immers niet tegen te gaan door modelrechthebbenden.

Artikel 3.19 BVIE

Artikel 3.19 BVIE (en het equivalente artikel 20 GModVo) bepaalt dat een modelrechthebbende zich niet kan verzetten tegen: "*handelingen in de particuliere sfeer en voor niet-commerciële doeleinden*".

Hier rijst allereerst de vraag of 'particuliere sfeer' en 'voor niet-commerciële doeleinden' cumulatief moeten worden gezien. Het commentaar op artikel 3.19 BVIE zegt hier niets over. Ik zou menen dat handelingen verricht door consumenten voor ánderen, of die nu voor

commerciële doeleinden plaatsvinden of niet, niet (zouden moeten) vallen onder deze uitzonderingsbepaling en dus gebruik opleveren in de zin van artikel 3.16 lid 2 BVIE.

Ongelimeerd gebruik?

Het voorgaande betekent in beginsel dat consumenten voor eigen gebruik ongelimeerd voorwerpen driedimensionaal kunnen scannen, downloaden en printen. Dat wordt anders als een consument ook voor anderen gaat scannen, downloaden of printen en/of als hij zijn eigen gescande of geprinte voorwerpen gaat verkopen. In dit rijtje ontbreekt het uploaden. Het uploaden van CAD-bestanden is namelijk bijna per definitie een gebruikshandeling die niet in de particuliere sfeer valt. Het uploaden van CAD-bestanden gebeurt al regelmatig op websites als Thingiverse.com. De bedoeling hiervan is dat de bestanden gedeeld worden met een groter publiek en kunnen worden gedownload en geprint. Tenzij de consument een CAD-bestand uitsluitend op zijn of haar eigen computer zet, zal het uploaden een aan de modelrechthebbende voorbehouden gebruikshandeling zijn.

Tussenconclusie: particulier / niet-commercieel gebruik

Indien sprake is van het scannen en downloaden van een CAD-bestand waarin een modelrechtelijk beschermd voorwerp is verwerkt, dan wel van het printen van een dergelijk voorwerp in de particuliere (en niet-commerciële) sfeer, kan de modelhouder zich hiertegen op basis van de huidige regelgeving naar mijn mening niet verzetten. Voor het uploaden van CAD-bestanden en het vervolgens delen daarvan, geldt dat de modelhouder zich daartegen wel kan verzetten.

Conclusie: inbreuk, tenzij...

Modelrechthebbenden zullen zich dus kunnen verzetten tegen het driedimensionaal printen van modelrechtelijk beschermde voorwerpen en het scannen, up- en downloaden van CAD-bestanden waarin zo'n voorwerp is verwerkt. Dat geldt in beginsel niet voor het scannen, downloaden en printen in de particuliere/niet-commerciële sfeer. Het uploaden van CAD-bestanden door consumenten op externe sites zal wel kunnen worden tegengaan door modelhouders. Maar daarmee zijn de modelhouders er nog niet.

Juridische dilemma's

De vraag rijst hoe en tegen wie een modelrechthebbende zijn modelrechten kan handhaven als consumenten CAD-bestanden uploaden en de bestanden daarmee delen met of printen en scannen voor anderen. Of als consumenten voorwerpen niet alleen voor eigen gebruik printen, maar ook voor anderen. Het is voor rechthebbenden waarschijnlijk al niet na te gaan of dat gebeurt. Van een product hoeft maar één 3D-scan (illegaal) op internet te verschijnen en letterlijk iedereen kan dat product (laten) uitprinten. Zijn de uitzonderingen voor handelingen in de particuliere/niet-commerciële sfeer niet aan een update toe? Of kan een site als Thingiverse.com, waarop vele 3D-scans te vinden zijn, aansprakelijk worden gesteld als iemand anders daar een inbreukmakende 3D-scan op aanbiedt? Is invoering van een zogeheten *notice and takedown* procedure afdoende? Veel van dit soort vragen is nog onbeantwoord.

‘Neutrale hostingpartijen’

Ik maak een kleine uitstap naar de mogelijke aansprakelijkheid van elektronische tussenpersonen, zoals Thingiverse.com. De voornaamste vraag is of zo'n hostingpartij een neutrale plaats inneemt bij het door gebruikers laten uploaden en downloaden van CAD-bestanden. Hierbij komt de 'Europese Richtlijn nr. 2000/31/EG betreffende bepaalde juridische aspecten van de informatiemaatschappij' om de hoek kijken.

Neutrale tussenpersonen die op verzoek van afnemers content (zoals advertenties of in dit geval CAD-bestanden) opslaan en weergeven op hun site, kunnen een beroep doen op uitsluiting van aansprakelijkheid op basis van deze Richtlijn. Alleen in sommige gevallen is aansprakelijkheid niet uitgesloten. Namelijk als (i) de tussenpersoon weet dat de opgeslagen content 'onwettig' is en bijvoorbeeld modelinbreuk oplevert en hij die content niet 'prompt' verwijdert of de toegang daartoe onmogelijk maakt en/of (ii) als die tussenpersoon een actievere rol vervult dan het slechts automatisch en ongewijzigd plaatsen van de opgeslagen content op de site. Van elektronische tussenpersonen werd altijd aangenomen dat ze neutraal waren en dus uitgesloten van aansprakelijkheid.

In 2011 wees het Hof van Justitie EU echter het arrest L'Oréal/eBay⁹ en oordeelde dat elektronische marktplaatsen aansprakelijk kunnen zijn voor de verkoop van inbreukmakende producten via hun website. Een elektronische marktplaats neemt volgens het Hof namelijk géén neutrale positie in tussen de verkopers en (potentiële) kopers als hij de verkoopaanbiedingen die worden gedaan via de website optimaliseert of bevordert. Als een site als Thingiverse.com dus een actieve rol vervult bij het aan de man brengen van de CAD-bestanden, bestaat de mogelijkheid dat daardoor aansprakelijkheid wordt gecreëerd. De modelhouder heeft dan iets meer mogelijkheden om eventuele schade te verhalen.

De elektronische tussenpersonen hoeven overigens niet vóóraf, dus voordat een CAD-bestand wordt ge-upload, na te gaan of dit bestand mogelijk inbreuk maakt. Dat is uitgemaakt in een door Stokke, de Deense Tripp Trapp kinderstoelenproducent, aangespannen procedure tegen Marktplaats¹⁰. Het gerechtshof in Leeuwarden oordeelde bovendien dat Marktplaats geen actieve rol vervult bij het aanbieden door verkopers van de Tripp Trapp stoelen via de website van Marktplaats. Dat was weer anders in de zaak van de Nederlandse uitgeverij tegen Tom Kabinet, een online dienst waar (legale maar ook illegale) e-books kunnen worden verkocht en gekocht. Tom Kabinet exploiteert een website die speciaal is ingericht voor de doorverkoop van e-books, waarop deze (onder meer) ten behoeve van potentiële kopers gerubriceerd worden, door middel van advertenties speciaal onder de aandacht van dezen worden gebracht en in het kader waarvan Tom Kabinet ook een vergoeding (commissie) bedingt. Tom Kabinet neemt daarbij geen neutrale plaats in, aldus het gerechtshof in Amsterdam¹¹.

⁹ Hof van Justitie EU 12 juli 2011, ECLI:EU:C:2011:474 (L'Oréal/eBay)

¹⁰ Gerechtshof Leeuwarden 22 mei 2012, ECLI:NL:GHLEE:2012:BW6296 (Stokke/Marktplaats)

¹¹ Gerechtshof Amsterdam 20 januari 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:66 (NUV/Tom Kabinet)

Afsluiting en remedies

Er is bij de nieuwe industriële revolutie die 3D-printen genoemd wordt een parallel te trekken met de digitalisering in de muziek- en filmindustrie en de illegale downloads die in grote getale plaatsvonden (en nog vinden). Dat is enigszins maar met heel veel moeite de kop ingedrukt door muziek en films legaal aan te bieden tegen een beperkte vergoeding (zoals via iTunes en Netflix) en zou ook bij het 3D-printen een mogelijkheid kunnen zijn: producenten zouden ervoor kunnen kiezen behalve fysieke producten ook CAD-bestanden tegen een beperkte vergoeding aan te bieden die gebruikt kunnen worden om hun producten uit te (laten) printen. Dat lijkt beter werkbaar dan het invoeren van een upload- of downloadverbod zoals het Hof van Justitie EU in 2014 heeft gedaan voor het downloaden van auteursrechtelijk beschermd werk uit illegale bron.¹² Downloaden uit illegale bron van auteursrechtelijk beschermd materiaal mag hoe dan ook niet – ook niet door consumenten – maar het verbod wordt in Nederland niet gehandhaafd, anders dan in bijvoorbeeld Duitsland het geval is (en daar met succes).

Dat 3D-printen veranderingen teweeg gaat brengen is hoe dan ook een feit. Hoe verstrekkend de juridische consequenties zullen zijn, is afwachten. Er zijn mij nog geen (Nederlandse) procedures bekend over 3D-printen waarbij de rechten van modelhouders of andere IE-rechthebbenden in het geding waren. De mogelijkheden om inbreukmakende handelingen van consumenten tegen te gaan, zullen – voor zover al mogelijk – in ieder geval beperkt zijn. Helemaal met lege handen staat de modelhouder niet. Wellicht zullen de tussenpersonen die de uitwisseling van CAD-bestanden mogelijk maken, aansprakelijk kunnen worden gesteld. Maar in de eerste plaats zullen bedrijven en dus ook modelhouders een manier moeten vinden om het aantrekkelijk te maken voor consumenten om legale 3D-prints aan te schaffen. Dat lijkt de beste remedie en op die manier profiteren alle partijen daarvan, ook de modelhouders.

¹² Hof van Justitie EU 10 april 2014, C-435/12, ACI Adam/Stichting Thuis kopie.